

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-02>

УДК 340.15 : 303.686

О. А. ГАВРИЛЕНКО

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного і європейського права
E-mail: o.gavrylenko@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

ПРОФЕСОР ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ А. М. СТОЯНОВ ЯК ІСТОРИК ПРАВА

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті висвітлюються основні віхи професійного становлення професора Харківського університету А.М. Стоянова та його наукової діяльності в галузі історії права. Виявлено, що сучасні дослідники, які в перебігу своєї науково-дослідної роботи зверталися до аналізу його праць, з певних міркувань наголошують насамперед на доробку вченого у сфері міжнародного права, але зазвичай не звертають жодної уваги на надзвичайно широке коло історико-правових досліджень вченого, яким у своїй науковій творчості він сам відводив далеко не останнє за значенням та обсягом місце. Саме це й зумовило тематику даної статті.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Зазначено, що однією з найцікавіших історико-правових праць А.М. Стоянова стала монографія «Історія адвокатури у стародавніх народів», в якій було піддано аналізу пам'ятки права та правової думки Єгипту, Індії, давніх євреїв, греків та римлян. Зародок інституту адвокатури А.М. Стоянов вбачав саме у давньогрецькій синегорії. Значний інтерес у тогочасних науковців та студентів викликали й опубліковані у видавництві Харківського університету окремими брошурами його історико-правові дослідження «Історичні аналогії та точки перетину нових законодавств зі стародавнім правом», «Зачатки сімейного права у первісних народів», «Сімейне право та спадкування у євреїв», «Сім'я, шлюб, та юридичне становище жінки за законодавчими пам'ятками Індії», «Звичаєве право в історії найважливіших держав Європи і особливо Франції», «Звичаї суспільства та суди у Франції від кінця XVII ст. до 1789 року». Певним підсумком цього етапу його досліджень стародавнього права стала публікація авторських лекцій, присвячених історії законодавства країн Сходу.

Деякі наукові дослідження, здійснені професором Стояновим, свого часу викликали палкі дискусії та суперечки. Серед таких, насамперед, можна назвати працю «Історичні аналогії та точки перетину нових законодавств із стародавнім правом», що була опублікована в 1883 році і являла собою надзвичайно цікаву спробу діахронно-компаративного дослідження, одного з перших, що були здійснені в університетах Східної Європи. Він був палким прихильником компаративного та особливо історичного методів вивчення інститутів права. Саме їх він широко використовував при написанні своїх наукових творів. Значну частину праць вчений опублікував в часописі «Записки Харківського університету». Одним з найцікавіших історико-правових досліджень, яке не втратило своєї актуальності й нині, є опублікована тут в 1895 році праця «Кримінальне право Риму від найдавніших часів до Юстиніана включно».

Висновок. Обґрунтовано висновок про те, що А.М. Стоянов був яскравим представником того покоління юристів харківської школи, напрацювання яких створили фундамент сучасної вітчизняної науки історії права. Його роботи, які за радянських часів з ідеологічних міркувань були призабуті й лише побіжно згадувалися дослідниками, містять багато шарів цінної історико-правової інформації та глибоких наукових висновків. Заслуги вченого в майбутньому ще належить повною мірою оцінити наступним поколінням юристів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *правознавство, історія юридичної науки, юридична біографістика, бібліографія, історія права, Харківський університет.*

Як цитувати: Гавриленко О. А. Професор Харківського університету А. М. Стоянов як історик права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2023. Вип. 36. С. 16-24, <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-02>

In cites: Havrylenko O. A. (2023). Professor of Kharkiv University A. M. Stoyanov as a historian of law. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (36), P. 16-24, <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-02> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Однією з прикметних особливостей сучасного етапу розвитку юридичної науки є антропологічний поворот у

методології наукового пізнання, тобто, переорієнтація на проблеми людини. Адже право безперечно є продуктом діяльності людей

і водночас містить створені ними наукові знання.

Під впливом згаданого антропологічного повороту історія вітчизняної юридичної науки дедалі більше утверджується як людинознавство, а в суспільному вимірі вона виступає не лише як наука, але й як невід'ємна складова загальної правової культури. У радянську добу з історії юридичної науки під прикриттям боротьби з буржуазною ідеологією було викреслено багатьох її авторитетних творців, що внесли вагомий внесок до розвитку правознавства, зокрема й на українських теренах. Ось чому нинішнє звернення до антропоцентризму є природною реакцією дослідників-правознавців на успадковане з періоду радянського тоталітаризму відлучення науки від «живої» людини.

Серед вагомих фігур у другій половині XIX ст., ролі яких у вітчизняній правничій науці за часів СРСР не приділялося достатньої уваги, варто відзначити професора Харківського університету А.М. Стоянова (1829–1907 рр.). Розмаїтість його наукових інтересів вражає. Але сучасні дослідники, які в перебігу своєї науково-дослідної роботи зверталися до аналізу його праць, з певних міркувань наголошують насамперед на доробку вченого у сфері міжнародного права, але зазвичай не звертають жодної уваги на надзвичайно широке коло історико-правових досліджень вченого, яким у своїй науковій творчості він сам відводив далеко не останнє за значенням та обсягом місце.

Стан наукового дослідження теми. В низці сучасних праць, присвячених ролі людиноцентризму в методології юридичної науки, вже окреслено деякі підходи до з'ясування його сутності, методики «залюднення» юридичних досліджень, їхньої подальшої гуманізації. З-поміж них у першу чергу варто назвати роботи Т.І. Бондарук [1], М.А. Матвійчук [2], І. В. Музики [3], П.М. Рабіновича та В.В. Особи [4], І.Б. Усенка [5], В.В. Гутника та Я.Т. Яворського [6], О.Н. Ярмиша [7] та багатьох інших. Означеної проблематики торкався й автор цієї статті [8; 9], однак вона є настільки широкою та актуальною, що поза сумнівом заслуговує на додаткові дискурси. До того ж в умовах гострої фази російсько-української війни, особливо нагальною вбачається необхідність опору культурно-інформаційній експансії під гаслом «руського міра», активної протидії ворожій пропаганді, спростування різноманітних фальсифікацій та інсинуацій, адекватної реакції на

численні факти приниження та знецінення людини.

Серед робіт, у яких прямо або побіжно висвітлено життєвий шлях А.М. Стоянова, подано короткий аналіз його наукового доробку в галузі міжнародного права, насамперед, відзначимо статті М.В. Буруменського, О.В. Сенаторової та О.В. Тарасова, В.Н. Денисова, К.О. Савчука, С.І. Посохова та О.Н. Ярмиша, О.А. Гавриленка та Т.Л. Сироїд, М.І. Бабакова, М.Г. Окладної, М.В. Уварової [10-17] та ін. Але спеціального дослідження наукової спадщини А.М. Стоянова у царині історії права до цього часу не здійснювалося.

Мета дослідження. Метою дослідження є висвітлення основних віх професійного становлення професора Харківського університету А.М. Стоянова та його наукової діяльності в галузі історії права.

Основні результати дослідження. Андрій Миколайович Стоянов народився в 1829 р. У 1853 р. він закінчив юридичний факультет Харківського університету зі ступенем кандидата, а в 1859 р. склав магістерський екзамен і віддав до друку свою першу наукову працю: «Про ідеальні погляди на суспільство та державу». У 1862 р. молодим вченим була представлена дисертація на ступінь магістра міжнародного права на тему «Методи розробки позитивного права та суспільне значення юристів від глосаторів до кінця XVIII ст.». В ній автор наголошував: «Завдання цієї праці є суто історичним, а саме: показати розвиток і застосування ідей про метод розробки права позитивного» [18, с. V].

У 1863 р. А.М. Стоянова було на два роки відряджено за межі імперії для ознайомлення з досвідом викладання юридичних наук в університетах Західної Європи [19, с. 34]. Під час цієї подорожі А.М. Стоянов зібрав багатий історико-правовий матеріал, який пізніше використав для написання цілої низки наукових праць.

Повернувшись додому, протягом 1865–1869 рр. він працював доцентом кафедри енциклопедії законодавства та російських державних законів Харківського університету [20, с. 127], готуючи водночас докторську дисертацію на тему «Історія адвокатури у стародавніх народів», в якій було піддано аналізу пам'ятки права та правової думки Єгипту, Індії, давніх євреїв, греків та римлян [21]. Щодо держав Сходу А. М. Стоянов дійшов висновку, що в умовах давньосхідної деспотії «не знаходилося місця установі, мета якої – відстоювати громадян проти помилок і зловживань правосуддя».

В умовах існування такої системи адвокати лише заважали б суддям. Тому «...проходили тисячоліття, розросталися сильні цивілізації з зародків патріархального побуту, видавалися закони, влаштовувалися суди, писалися книги про правознавство та управління державою, але не запроваджувалися адвокати. Навіть євреї, які створили найкраще судочинство на Сході, обмежилися допущенням судового захисту і не надали належного облаштування цієї установі» [21, с. 18-19].

Зародок інституту адвокатури А.М. Стоянов вбачав у давньогрецькій синегорії. «Захисники, які залучалися ... до справи, мали назву «синегорів» (*synegoros*)», – наголошував він. «...Промова їхня могла стосуватися головної сутності справи, доводити фактичну правильність і юридичну обґрунтованість цілої претензії. Отже в якості синегора виступав захисник, який найменше різниться від сучасного адвоката» [21, с. 25]. Вчений звертав увагу й на інших «попередників» адвокатів – параклетів та логогрфів, що в багатьох випадках брали участь у процесі особисто або готували сторони до участі в ньому.

Порівнюючи організацію давньогрецьких полісів із державами Стародавнього Сходу дослідник зазначав, що «в Греції ясніше і чіткіше виголошене правило, що без судового захисту (проводиться воно головною стороною або, як виняток, особою сторонньою) немає правосуддя. Але, перейшовши від проголошення ідеї до її реалізації, наука може лише довести, що в устрої судового захисту греки зупинилися за крок від теократичного Сходу» [21, с. 45]. Натомість він зауважує, що у римлян, як з патріотичною гордістю зазначав Цицерон, підсудні захищаються не як у греків «зневаженим і корумпованому класом», а «перебувають в руках кращих людей Римської республіки» (*Cicero, De oratore, I, 41*). До останніх часів республіканського ладу римський захисник однієї з сторін у перебігу юрисдикційного процесу називався «патроном». Інші слова (*causidicus, advocatus*, особливо останнє) остаточно замінили античний термін «значно пізніше після Цезаря та Августа» [21, с. 47], у добу принципату.

Після блискучого захисту дисертації 29 квітня 1869 р. А.Н. Стоянов обійняв посаду екстраординарного професора, а у 1870–1884 рр. – ординарного професора за кафедрою найважливіших іноземних законодавств, стародавніх та нових. У 1884 – 1887 рр. він – ординарний професор кафедри енциклопедії права [20, с. 127]. Саме за означеними напрямками він здійснював у цей період свою наукову

діяльність, широко використовуючи комплекс історико-правових методів дослідження. У цей час з-під його пера вийшла низка блискучих статей, що були опубліковані у часописі «Юридичний вісник». Серед них: «Наукове значення загальної історії законодавства» [22], «До питання про виникнення інститутів майнового і зобов'язального права» [23], «Англійська адвокатура» [24].

Значний інтерес у тогочасних науковців та студентів викликали й опубліковані у видавництві Харківського університету окремими брошурами історико-правові розвідки А.М. Стоянова «Історичні аналогії та точки перетину нових законодавств зі стародавнім правом» [25], «Зачатки сімейного права у первісних народів» [26], «Сімейне право та спадкування у євреїв» [27], «Сім'я, шлюб, та юридичне становище жінки за законодавчими пам'ятками Індії» [28], «Звичаєве право в історії найважливіших держав Європи і особливо Франції» [29], «Звичаї суспільства та суди у Франції від кінця XVII ст. до 1789 року» [30]. Певним підсумком цього етапу його досліджень стародавнього права стала публікація авторських лекцій, присвячених історії законодавства країн Сходу [31].

Деякі наукові дослідження, здійснені професором Стояновим, свого часу викликали палкі дискусії та суперечки. Серед таких, насамперед, можна назвати працю «Історичні аналогії та точки перетину нових законодавств із стародавнім правом», що була опублікована в 1883 році і являла собою надзвичайно цікаву спробу діахронно-компаративного дослідження, одного з перших, що були здійснені в університетах Східної Європи. При цьому А.М. Стоянов цілком усвідомлював надзвичайну складність завдання, яке він поставив перед собою. «Постановка питання щодо історичних аналогій в позитивному праві двох абсолютно різних формацій, – писав він, – є справа величезного інтересу і zarazом немалих труднощів. Для багатьох, якщо не для всіх, подібне питання може здатися вченою натяжкою та парадоксальним положенням. Та все ж ми думаємо, що в теперішній час можна і слід накреслювати саме такі завдання для дослідження» [25, с. 1]. Незважаючи на труднощі, А.М. Стоянову вдалося відшукати в сучасному йому законодавстві (насамперед, сімейному та спадковому) західноєвропейських держав, зокрема Англії та Франції, цілу низку норм, що являли собою пережитки давнього права. Це надало йому можливість «визначити так звані «початкові моменти» в розвитку права і держави, сходячи шляхом

дослідження до первинних форм людського співжиття» [25, с. 2].

У 1872 р., після смерті видатного юриста-міжнародника Д.І. Каченовського, А.М. Стоянов розпочав активно викладати для студентів юридичного факультету міжнародне право та розробив оригінальний навчальний курс, що в подальшому широко використовувався в навчальному процесі юридичних факультетів у багатьох університетах Російської імперії та за її межами. В ньому автор так само відводив велике місце саме історико-правовим аспектам міжнародного права. Надзвичайно розлогий перший розділ його навчального курсу [32, с. 40-278] був присвячений докладному розгляду становлення та розвитку міжнародного права, а також еволюції міжнародно-правових учень від стародавнього часу до початку 70-х рр. XIX ст.

З 1887 р. А.М. Стоянов обіймав посаду ординарного професора кафедри римського права, водночас продовжуючи викладати курси історії законодавств та енциклопедії права. Коло його наукових інтересів продовжувало бути широким і охоплювало як питання історії стародавнього права, так і проблеми еволюції окремих галузей права у добу середньовіччя та нової історії.

Серед ґрунтовних досліджень вченого цього періоду найцікавішими вбачаються опубліковані в часописі «Записки Харківського університету» та окремими брошурами праці «Зачатки юридичних і політичних установ у первісних народів» [33], «Примітивне право і законодавство культурних народів давнини» [34], «Із лекцій з історії східних законодавств» [35], «Нариси із загальної історії права (з лекцій, читаних у 1894 р.)» [36]. Він був палким прихильником компаративного та особливо історичного методів вивчення інститутів права. Саме їх він широко використовував при написанні своїх праць [20, с. 128].

В розлогій статті «Примітивне право і законодавство культурних народів давнини», що побачила світ у 1897 році [34], А.М. Стоянов піддав аналізу юридичні пам'ятки Стародавнього Сходу, насамперед Індії та розкрив специфіку її правового ладу, спільні риси та відмінності від античних держав. Вчений зауважував, що завдяки дослідженням висококваліфікованих англійських юристів XIX ст. було виявлено, що «до зводу Ману увійшла лише найменша частина багатого матеріалу звичаєвого права і що браміни дозволяли собі тенденційні зміни деяких правил корінного національного звичаю індо-арійців». Він наголошував, що «до останнього часу вчені були

схильні перебільшувати значення зводу Ману як чинної норми, але тепер виявляється, що в різних окремих випадках частіше застосовувалися в юридичному побуті індусів звичаї, аніж писані правила з брамінського кодексу». Водночас, на підставі вивчення значної кількості іноземної літератури та доступних йому на той час опублікованих джерел А.М. Стоянов на підставі аналізу давньоіндійських звичаїв доходить висновку про поступовий розвиток історії індійської общини (громади), яка має деякі риси схожі на слов'янську чи германську [34, с. 50]. Деякі з його умовиводів пізніше були підтвержені у працях видатного англійського соціально-культурного антрополога, одного із засновників структурного функціоналізму А.Р. Редкліфа-Брауна [37].

Одним з найцікавіших історико-правових досліджень, яке не втратило своєї актуальності й нині, є опублікована у часописі «Записки Харківського університету» в 1895 році праця А.М. Стоянова «Кримінальне право Риму від найдавніших часів до Юстиніана включно» [38]. Професор відкинув пануючу на той час у науці точку зору про відсутність у Римі норм кримінального права. «У римлян дійсно не було повного кодексу кримінальних законів, – писав він, – але все ж, кримінальне право, формульоване не в одних лише писаних законах, але у звичаях і в судових рішеннях численних судових інстанцій, має історичну реальність у римському житті... Автономія родових і сімейних союзів, будучи загальновідомим і міцно встановленим фактом римської цивілізації, приховувала сутність і дію кримінальних норм з причини тієї неступної для сторонніх юрисдикції, яка відправлялася родоначальниками та главами сімей» [38, с. 99-100].

А.М. Стоянов зауважував, що ще в VI ст. до н.е. мали місце такі факти, що «заслужені батьки молодих римлян, які вчинили державний злочин, вступали в суперечку з державними судами з питання про те, кому судити й карати у даному випадку злочинця – чи очільнику сім'ї, чи представникам державної юстиції». Він констатував, що за таких умов «важко було укласти писані кримінальні закони *sensu stricto* і легше за все було застосовувати звичаї, що виробилися притому під впливом ідей і правил жрецької юстиції та жрецької філософії» [38, с. 100].

Великою популярністю серед студентів користувався також виданий у 1898 р. записаний на основі лекцій А.М. Стоянова навчальний посібник з історії римського публічного та приватного права, у якому в лаконічній формі,

просто та доступно викладалися складні проблеми правового ладу, що існував у римському державі від заснування Риму до смерті імператора Юстиніана [39].

Про широту наукових інтересів професора Стоянова, окрім іншого свідчить і його праця «Фінансова адміністрація Франції від середніх віків до 1789 року» [40], матеріали для якої були зібрані переважно ще під час його тривалого закордонного відрадженьня. Окрім того, іноді увагу професора привертала й суто історичні предмети досліджень – історія західноєвропейських університетів [41], історія дуелей у Західній Європі [42] та ін. Деякі висновки, яких він дійшов в останній з названих праць, згодом були розвинені вже в суто правничих дослідженнях В.К. Шаврова [43] та П.А. Швейковського [44].

За глибоку ерудицію та ясність викладу матеріалу А.М. Стоянов набув величезної популярності як один з найкращих профе-

соров Харківського університету. Цей факт неодноразово підкреслювали його сучасники, які особисто знали вченого.

Підсумовуючи усе викладене вище, очевидно, можливим буде зазначити, що А.М. Стоянов був яскравим представником того покоління юристів харківської школи, напрацювання яких створили фундамент сучасної вітчизняної науки історії права. Його роботи, які за радянських часів з ідеологічних міркувань були призабуті й лише побіжно згадувалися дослідниками, містять багато шарів історико-правової інформації та глибоких наукових висновків, що надає можливість не лише зарахувати А.М. Стоянова до кола найвідоміших у свій час університетських професорів, що працювали на теренах України, але й наголосити на його здобутках у створенні вагомого підґрунтя для подальших досліджень в царині історії права. Цю заслугу вченого ще належить повною мірою оцінити нащадкам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Бондарук Т.І. Проблеми юридичної освіти і науки в творчості О.Ф. Кістяківського. *Історико-правові ессе*. Київ-Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2017. С. 178-184.
- 2.Матвійчук М.А. Іоаннікій Малиновський та його концепція історії кримінально-виконачого права : монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 248 с.
- 3.Музика І.В. З історії вітчизняної соціології права: Є.В. Спекторський. *Правова держава: щорічник наукових праць*. 2010. Вип. 21. С. 18-23.
- 4.Рабінович П.М., Особа В.В. Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого проекту Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 3-10.
- 5.Усенко І. Б. Юридична біографістика: проблеми становлення нового напрямку наукових досліджень: наукова доповідь. Київ: Науковий світ, 2002. 19 с.
- 6.Гутник В.В., Яворський Я.Т. Право міжнародних договорів у наукових працях Херша Лаутерпахта. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 438-443. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.72>
- 7.Ярмиш О.Н. Біографістика в історико-правових дослідженнях: можливості, здобутки, перспективи. *Юридична біографістика: історія, сучасність та перспективи : Матеріали VIII Міжнародної конференції істориків права. 15-18 вересня 2002 р. м. Феодосія / за ред. О.В. Тимощука*. Сімферополь: Всеукраїнський інформаційно-культурний центр, 2003. С. 4-9.
- 8.Гавриленко О.А. М.І. Ростовцев – видатний дослідник античної державності та права. *Юридична біографістика: історія, сучасність та перспективи. Матеріали VIII Міжнародної конференції істориків права. 15-18 вересня 2002 р. м. Феодосія / за ред. О.В. Тимощука*. Сімферополь: Всеукраїнський інформаційно-культурний центр, 2003. С. 167-177.
- 9.Гавриленко О.А. В.П. Даневський як історик міжнародного права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2016. Вип. 22. С. 21–25. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/8495>
- 10.Буроменський М.В., Сенаторова О. В., Тарасов О. В. Харьковская школа международного права. *Альманах международного права*. 2011. Вип. 3. С. 57-77.
- 11.Денисов В. Н., Савчук К.О. Развитие науки международного права в Украине у XIX – первой половине XX ст. *Українській щорічник міжнародного права*. 2008. Київ, 2010. С. 264-292.
- 12.Савчук К.О. Міжнародно-правові погляди професора А.М. Стоянова. *Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. праць*. 2007. Вип. 36. С. 522- 527.
- 13.Савчук К. А. Проблема основных прав государства в работах Андрея Николаевича Стоянова и Всеволода Пиевича Даневского. *Leges si viata*. 2012. № 12/4. С. 128-131.
- 14.Посохов С.І., Ярмиш О.Н. Стоянов Андрій Миколайович. *Юридична енциклопедія. У 6 т. Т. 5. П–С*. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2003. С. 655.

15. Гавриленко О. А., Сироїд Т. Л. Кафедра міжнародного і європейського права Харківського університету: класична традиція та сучасність. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2018. Вип. 26. С. 10-15. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/12662>
16. Бабаков М.І. Становлення і розвиток науки міжнародного права в університетах України в XIX – поч. XX ст. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. 2011. № 64: Тематичний випуск : Історія науки і техніки. С. 19-26.
17. Окладна М.Г., Уварова М.В. Харківська школа міжнародного права. Становлення та традиції. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 106-112. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1\(16\)-15](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1(16)-15)
18. Стоянов А.Н. Методы разработки положительного права и общественное значение юристов от глоссаторов до конца XVIII столетия: монография. Харьков: Тип. Чеховского и Зарина, 1862. XXIII, 275 с.
19. Юридичний факультет: нариси з історії / авт. кол. юрид. факультету; гол. ред. А.О. Червяцова. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. 76 с.
20. Біобібліографічний словник-довідник професорсько-викладацького складу кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського університету (1805-2020 рр.) / ред. Т.Л. Сироїд, О.А. Гавриленко, І.С. Воєводін, А.Л. Шевченко. Харків: ТОВ «Планета-Прінт», 2020. 174 с.
21. Стоянов. А.Н. История адвокатуры у древних народов. Харьков: Унив. тип., 1869. 139 с.
22. Стоянов А.Н. Научное значение всеобщей истории законодательства. *Юридический вестник*. 1879. № 2. [Разд. паг.].
23. Стоянов А.Н. К вопросу о возникновении институтов имущественного и обязательственного права. *Юридический вестник*. 1877. № 10. [Разд. паг.].
24. Стоянов А.Н. Английская адвокатура. *Юридический вестник*. 1880. № 4. [Разд. паг.].
25. Стоянов А.Н. Исторические аналогии и точки соприкосновения новых законодательств с древним правом (этюды по истории законодательств). Харьков: Унив. тип., 1883. 21 с.
26. Стоянов А.Н. Зачатки семейного права у первобытных народов: этюд по истории законодательств. Харьков: Унив. тип., 1884. [2], 36 с.
27. Стоянов А.Н. Семейное право и наследование у евреев : этюд по истории законодательств. Харьков: Унив. тип., 1884. [2], 48 с.
28. Стоянов А.Н. Семья, брак и юридическое положение женщины по законодательным памятникам Индии: этюд по истории законодательств. Харьков: Унив. тип., 1885. - [2], 45 с.
29. Стоянов А.Н. Обычное право в истории важнейших государств Западной Европы и особенно Франции: этюд по истории законодательств. Харьков: Унив. тип., 1883. [2], 24 с.
30. Стоянов А.Н. Нравы общества и суды во Франции от конца XVII ст. до 1789 года. Харьков : Унив. тип., 1876. [2], 26 с.
31. Стоянов А.Н. Курс истории древних законодательств: законодательства древних народов Востока; еврейское законодательство. Литографированные лекции, читанные в 1887–1888 гг. [Б.м. : б.и., б.г.].
32. Стоянов А.Н. Очерки истории и догматики международного права. Харьков: Унив. тип., 1875. X, 742 с.
33. Стоянов А.Н. Зачатки юридических и политических учреждений у первобытных народов. [Б.м. : б.и.], 1895. С. 67–99.
34. Стоянов А.Н. Примитивное право и законодательство культурных народов древности (этюды по истории законодательств). *Записки Харьковского университета*. 1897. Вып. 2. С. 33–54.
35. Стоянов А.Н. Из лекций по истории восточных законодательств. *Записки Харьковского университета*. 1899. Вып. 1. С. 53–87.
36. Стоянов А.Н. Этюды по всеобщей истории права. (Из лекций, читанных в 1884 г.). *Записки Харьковского университета*. 1894. Вып. 4. Ч. неофиц. С. 1–32.
37. Рэдклифф-Браун А.Р. Структура и функция в примитивном обществе. Очерки и лекции / Пер. с англ. О. Ю. Артемовой при участии Ю. А. Артемовой, А. Г. Артемова. Москва: Восточная литература, 2001. 304 с.
38. Стоянов А.Н. Уголовное право Рима от древнейших времен до Юстиниана включительно (историко-культурный очерк). *Записки Харьковского университета*. 1895. Вып. 6. С. 99–130.
39. Стоянов А.Н. История римского права: добавление к курсу лекций, изданных в 1889 и 1898 г. Харьков: Изд. студ. Василенко-Иваницкого, 1898. 132 с.
40. Стоянов А.Н. Финансовая администрация во Франции от средних веков до 1789 года (этюды по истории французских государственных учреждений). [Москва]: Унив. тип. (М. Катков), 1877. 28 с.
41. Стоянов А.Н. Из истории университетов Западной Европы. [Б.м. : б.и.], 1891.
42. Стоянов А.Н. Из истории дуэлей в Западной Европе. (Историко-культурный очерк). *Записки Харьковского университета*. 1893. Вып. 3. Ч. неофиц. С. 1–22.
43. Шавров В.К. Нормировка правил дуэли в законе. Киев: Тип. Имп. ун-та св. Владимира Н.Т. Корчак-Новицкого, 1899. 39 с.
44. Швейковский П.А. Суд общества офицеров и дуэль в войсках российской армии. (Действующее законодательство со всеми комментариями). Санкт-Петербург: Изд-во В. Березовского, 1898. 178 с.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2023

Стаття рекомендована до друку 01.11.2023

O. A. HAVRYLENKO

DSc (Law), Professor,

Professor of the International and European Law Department

E-mail: o.gavrylenko@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

**PROFESSOR OF KHARKIV UNIVERSITY A. STOYANOV
AS A HISTORIAN OF LAW**

ANNOTATION. *Introduction.* The article highlights the main milestones of the professional development of Kharkiv University professor A. Stoyanov and his scientific activity in the field of history of law. It was found that modern researchers who, in the course of their scientific research, turned to the analysis of his works, for certain reasons, emphasize primarily the work of the scientist in the field of international law, but usually do not pay any attention to the extremely wide range of historical and legal research of the scientist, which in his scientific creativity, he himself took far from the last place in terms of importance and volume. This is what determined the topic of this article.

Summary of the main results of the study. It is noted that one of the most interesting historical and legal works by A. Stoyanov's monograph "History of Advocacy among Ancient Peoples", in which the monuments of law and legal thought of Egypt, India, ancient Jews, Greeks and Romans were analyzed. The embryo of the Institute of Advocacy A. Stoyanov saw precisely in the ancient Greek synegory. His historical and legal studies "Historical analogies and points of intersection of new legislation with ancient law", "The beginnings of family law among primitive peoples", "Family law and inheritance among Jews" and published by the publishing house of Kharkiv University in separate brochures aroused considerable interest among scientists and students of that time, "Family, marriage, and the legal position of women according to the legislative monuments of India", "Customary law in the history of the most important states of Europe and especially France", "Customs of society and courts in France from the end of the 17th century. until 1789". A certain result of this stage of his studies of ancient law was the publication of the author's lectures devoted to the history of the legislation of the countries of the East.

Some scientific research carried out by Professor Stoyanov at one time caused heated discussions and controversies. Among these, first of all, we can mention the work "Historical analogies and points of intersection of new legislation with ancient law", which was published in 1883 and was an extremely interesting attempt at diachronic comparative research, one of the first that was carried out in the universities of Eastern Europe. He was an ardent supporter of comparative and especially historical methods of studying legal institutions. He used them widely when writing his scientific works. The scientist published a significant part of his works in the journal "Notes of the Kharkiv University". One of the most interesting historical and legal studies, which has not lost its relevance even today, is the work "Criminal Law of Rome from the earliest times to Justinian inclusive", published here in 1895.

Conclusion. The conclusion that A. Stoyanov was a bright representative of that generation of lawyers of the Kharkiv school, whose work created the foundation of the modern national science of the history of law. His works, which during the Soviet era were forgotten for ideological reasons and only briefly mentioned by researchers, contain many layers of valuable historical and legal information and deep scientific conclusions. The merits of the scientist in the future have yet to be fully assessed by the next generation of lawyers.

KEY WORDS: *jurisprudence, history of legal science, legal biography, bibliography, history of law, Kharkiv University.*

REFERENCES

1. Bondaruk T.I. (2017). Problems of legal education and science in the work of O.F. Kistiakivskyi. Historical and legal essays. Kyiv-Kherson: FOP Grin D.S. P. 178-184 (in Ukrainian).
2. Matviychuk M.A. (2022). Ioannikiy Malinovsky and his concept of the history of criminal enforcement law: a monograph. Odesa: Helvetica. 248 p. (in Ukrainian).
3. Muzyka I.V. (2010). From the history of domestic sociology of law: E.V. Sectorsky. *Rule of law: yearbook of scientific works*. Issue 21. P. 18-23 (in Ukrainian).
4. Rabinovych P.M., Osoba V.V. (2013). Professor H. Lauterpacht is the author of the idea and the first draft of the International Bill (Universal Declaration) of Human Rights. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. No. 4 (75). P. 3-10 (in Ukrainian).
5. Usenko I. B. (2002). Legal biographical studies: problems of establishing a new direction of scientific research: scientific report. Kyiv: Naukovi svit. 19 p. (in Ukrainian).
6. Hutnyk V.V., Yavorskyi Y.T. (2022). The law of international treaties in scientific works of Hersh Lauterpacht. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. "Law" series*. Issue 69. P. 438-443. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.72> (in Ukrainian).
7. Yarmysh O.N. (2003). Biographical studies in historical and legal research: possibilities, achievements, prospects. *Legal biography: history, modernity and prospects: Proceedings of the 8th International Conference of*

Historians of Law. September 15-18, 2002, Feodosia / edited by O.V. Tymoshchuk Simferopol: All-Ukrainian Information and Cultural Center. P. 4-9 (in Ukrainian).

8. Havrylenko O.A. (2003). E. Rostovtsev is an outstanding researcher of ancient statehood and law. *Legal biography: history, modernity and prospects. Materials of the 8th International Conference of Historians of Law. September 15-18, 2002, Feodosia* / edited by O.V. Tymoshchuk Simferopol: All-Ukrainian Information and Cultural Center. P. 167-177 (in Ukrainian).

9. Havrylenko O.A. (2016). V.P. Danevsky as a historian of international law. *Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Law. Issue 22*. P. 21–25. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/8495> (in Ukrainian).

10. Buromensky M.V., Senatorova O.V., Tarasov O.V. (2011). Kharkiv School of International Law. *Almanac of international law. Issue 3*. P. 57-77 (in Russian).

11. Denisov V.N., Savchuk K.O. (2010). The development of the science of international law in Ukraine in the 19th and the first half of the 20th centuries. *Ukrainian yearbook of international law. 2008*. Kyiv. P. 264-292. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1\(16\)-15](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1(16)-15) (in Ukrainian).

12. Savchuk K.O. (2007). International legal views of professor A.M. Stoyanov. State and law. Legal and political sciences: coll. of science works. Vol. 36. P. 522-527 (in Ukrainian).

13. Savchuk K. A. (2012). The problem of fundamental rights of the state in the works of Andrey Nikolayevich Stoyanov and Vsevolod Pyevich Danevsky. *Legea si viata*. No. 12/4. P. 128-131 (in Russian).

14. Posokhov S.I., Yarmysh O.N. (2003). Andriy Mykolayovych Stoyanov. *Legal encyclopedia. In 6 vol. T. 5. P-S*. Kyiv: Publishing House "Ukrainian Encyclopedia" named after M.P. Bazhana. P. 655 (in Ukrainian).

15. Havrylenko O. A., Syroid T. L. (2018). Department of International and European Law of Kharkiv University: classical tradition and modernity. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Law. Issue 26*. P. 10-15. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/12662> (in Ukrainian).

16. Babakov M.I. (2011). Formation and development of the science of international law in the universities of Ukraine in the 19th century - beginning 20th century. *Bulletin of the National Technical University "KhPI". No. 64: Thematic issue: History of science and technology*. P. 19-26 (in Ukrainian).

17. Okladna M.G., Uvarova M.V. (2021). Kharkiv School of International Law. Formation and traditions. Law and innovative society. No. 1 (16). P. 106-112. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Okladnaya-Uvarova16.pdf> (in Ukrainian).

18. Stoyanov A.N. (1862). Methods of development of positive law and social significance of lawyers from glossators to the end of the XVIII century: monograph. Kharkiv: Typ. Chekhovsky and Zaryn. XXIII, 275 p. (in Russian).

19. Faculty of Law: essays on history / author. number law faculty; ed. A.O. Chervyatsova (2005). Kharkiv: V.N. Karazin KhNU. 76 p. (in Ukrainian).

20. Bio-bibliographic dictionary-handbook of the teaching staff of the Department of International and European Law of the Faculty of Law of Kharkiv University (1805-2020) / ed. T.L. Syroid, O.A. Havrylenko, I.S. Voevodin, A.L. Shevchenko. (2020). Kharkiv: Planeta-Print. 174 p. (in Ukrainian).

21. Stoyanov A.N. (1869). The history of advocacy among ancient peoples. Kharkiv: Univ. typ. 139 p. (in Russian).

22. Stoyanov A.N. (1879). The scientific significance of the universal history of legislation. *Legal Bulletin*. No. 2. [Ch. pag.] (in Russian).

23. Stoyanov A.N. (1877). To the question of the emergence of institutions of property and obligation law. *Legal Bulletin*. No. 10. [Ch. pag.] (in Russian).

24. Stoyanov A.N. (1880). English Bar. *Legal Bulletin*. No. 4. [Ch. pag.]. (in Russian).

25. Stoyanov A.N. (1883). Historical analogies and points of contact of new legislation with ancient law (study on the history of legislation). Kharkiv: Univ. typ. 21 p. (in Russian).

26. Stoyanov A.N. (1884). The beginnings of family law among primitive peoples: a study on the history of legislation. Kharkiv: Univ. typ. [2], 36 p. (in Russian).

27. Stoyanov A.N. (1884). Jewish family law and inheritance: a study on the history of legislation. Kharkiv: Univ. typ. [2], 48 p. (in Russian).

28. Stoyanov A.N. (1885). Family, marriage and the legal status of women according to legislative monuments of India: a study on the history of legislation. Kharkiv: Univ. typ. [2], 45 p. (in Russian).

29. Stoyanov A.N. (1883). Customary law in the history of the most important states of Western Europe and especially France: a study on the history of legislation. Kharkiv: Univ. typ. [2], 24 p. (in Russian).

30. Stoyanov A.N. (1876). Social morals and courts in France from the end of the 17th century. until 1789. Kharkiv: Univ. typ. [2], 26 p. (in Russian).

31. Stoyanov A.N. (1888). History course of ancient legislation: legislation of the ancient peoples of the East; Jewish legislation. Lithographed lectures read in 1887–1888. (in Russian).

32. Stoyanov A.N. (1875). Essays on the history and dogmatics of international law. Kharkiv: Univ. typ. X, 742 p. (in Russian).

33. Stoyanov A.N. (1895). The beginnings of legal and political institutions among primitive peoples. P. 67–99. (in Russian).

34. Stoyanov A.N. (1897). Primitive law and legislation of cultural nations of antiquity (study on the history of legislation). *Notes of Kharkiv University*. Issue 2. P. 33–54.
35. Stoyanov A.N. (1899). From lectures on the history of eastern legislation. *Notes of Kharkiv University*. Issue 1. P. 53–87. (in Russian).
36. Stoyanov A.N. (1894). Studies on the general history of law. (From lectures given in 1884). *Notes of Kharkiv University*. Issue 4. Non-official part. P. 1–32 (in Russian).
37. Radcliffe-Brown A.R. (2001). Structure and function in primitive society. Essays and lectures / Transl. from English O. Yu. Artemova with the participation of Yu.A. Artemova, A.G. Artemova. Moscow: Vostochnaya literatura. 304 p. (in Russian).
38. Stoyanov A.N. (1895). Criminal law of Rome from ancient times to Justinian inclusive (historical and cultural essay). *Notes of Kharkiv University*. Issue 6. P. 99–130 (in Russian).
39. Stoyanov A.N. (1898). History of Roman law: addition to the course of lectures published in 1889 and 1898. Kharkiv: Vasylenko-Ivanitskyi. 132 p. (in Russian).
40. Stoyanov A.N. (1877). Financial administration in France from the Middle Ages to 1789 (study on the history of French state institutions). [Moscow]: Univ. type. (M. Katkov). 28 p. (in Russian).
41. Stoyanov A.N. (1891). From the history of Western European universities. (in Russian).
42. Stoyanov A.N. (1893). From the history of duels in Western Europe. (Historical and cultural essay). *Notes of Kharkiv University*. Issue 3. Non-official part. P. 1–22 (in Russian).
43. Shavrov V.K. (1899). Standardization of dueling rules in the law. Kyiv: Type. Imp. University of St. Vladimir N.T. Korchak-Novitsky. 39 p. (in Russian).
44. Shveikovsky P.A. (1898). Court of the society of officers and a duel in the troops of the Russian army. (Current legislation with all comments). St. Petersburg: V. Berezovsky Publishing House. 178 p. (in Russian).

The article was received by the editors 30.09.2023

The article is recommended for printing 01.11.2023